

15. Смирнов А.А. Проблемы психологии памяти. – М.: Просвещение, 1966. – 187 с.
16. Харьковская Н.Н. Психологические характеристики процесса понимания текста в зависимости от условий экспликации его предметно-смыслового содержания (на материале иноязычной научно-технической литературы): Автореф. дисс... канд. псих. наук : 19.00.07/ НИИ. – М., 1989. – 21 с.
17. Клычникова З.И. Психология обучения чтению на иностранном языке. – М.: Просвещение, 1973. – 224 с.
18. Зимняя И.А. Индивидуально-психологические факторы и успешность научения речи на иностранном языке // Иностранные языки в школе. – 1970. – №1. – с.34-46.

The problem of foreign language training is considered to be unsettled and and urgent. One of the most important tasks in this field is the problem of studying process determinants and their “practical” use for directing the improvement of training quality. The main inherent determinants of studying results are general abilities, the level of activity and positive motivation.

Key words: mastering of foreign language, personality growth, determination, determinants of studying results, positive motivation.

Отримано: 31.11.2009

УДК 37.015.3

О.М. Кокун

Психологічні особливості професійного становлення вчителів

У статті викладено результати теоретичних та емпіричних досліджень автора щодо психологічних особливостей професійного становлення вчителів.

Ключові слова: професійне становлення, вчителі, педагогічна діяльність.

В статті изложены результаты теоретических и эмпирических исследований автора в области психологических особенностей профессионального становления учителей.

Ключевые слова: профессиональное становление, учителя, педагогическая деятельность.

Постановка загальної проблеми. Одним із найбільш актуальних завдань сучасної психологічної науки можна вважати сприяння професійному становленню фахівців різних професій, яке має бути спрямоване на оптимізацію цього процесу, забезпечення найповнішого особистісного розвитку та особистісної самореалізації кожної людини в певній професії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливо важливим надання психологічної допомоги фахівцю в професійному становленні є для професій, які мають виняткове суспільне значення. Саме до таких професій належить професія вчителя [5], [8], [9], яка до того ж відрізняється складністю, стресогенністю та значними психофізіологічними витратами [12], [14].

Під професійним становленням фахівця, загалом, розуміють процес прогресивної зміни його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності і власної активності, спрямованої на самоудосконалення і самоздійснення. Професійне становлення – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих та професійно важливих якостей і їх інтеграція, готовність до постійного професійного зростання, пошук оптимальних прийомів якісного і творчого виконання діяльності у відповідності до індивідуально-психологічних особливостей людини [6].

Сприяння професійному становленню має засновуватись на врахуванні науково обґрунтованих даних щодо його наявних психологічних особливостей. Саме тому дану статтю ми присвяtimo викладенню результатів наших теоретичних та емпіричних досліджень щодо психологічних особливостей професійного становлення вчителів.

Результати теоретичних та емпіричних досліджень

Аналіз загальних вимог та особливостей педагогічної діяльності.

Для того, щоб бути затребуваним, привабливим і ефективним, як справедливо зазначив І.В. Табачек, вчитель має відповідати потребам практики, вимогам часу, тим перспективам, що окреслюються в процесі суспільної трансформації. Життя висуває перед учителем низку вимог, які визначають основні напрями формування та розвитку особистісних характеристик сучасного вчителя. Серед них, зокрема, слід виділити: а) поглиблення і розширення наукового світогляду вчителя; б) підвищення загальної культури особистості вчителя – політичної, моральної,

естетичної; в) постійне оновлення наукових знань, раціональної складової особистості вчителя; г) кристалізація вольових якостей вчителя; д) підвищення педагогічної майстерності; ж) поглиблення органічного зв'язку вчителя з життям, соціальною практикою; з) утвердження активної життєвої позиції вчителя [13].

Аналіз низки наукових робіт [9], [12] свідчить, що професійні вимоги, які ставляться до особистості вчителя, в узагальненому вигляді передбачають наявність:

- високого рівня професійної підготовки (педагогічних знань та вмінь);
- високого рівня моральних якостей, соціального інтелекту і соціальної компетенції, схильності до громадської діяльності;
- високого рівня мотивації до педагогічної діяльності;
- педагогічної спрямованості особистості: любові до дітей, психологічної готовності до педагогічної праці, психолого-педагогічної культури;
- розвинутих провідних пізнавальних якостей учителя: психологічної і педагогічної спостережливості, здатності доволіно концентрувати й розподіляти увагу, творчої спрямованості уяви, логічності мислення, гнучкості розуму, здатності доводити, почуття нового, професійної рефлексії, культури мови, багатства її словникового складу;
- педагогічної вираженості емоційно-вольової сфери: виразності та яскравості почуттів, “сердечності” розуму, здатності свідомо керувати своїми емоціями, регулювати свої дії і поведінку, самовладання, терплячості, самостійності, рішучості, організованості й дисциплінованості, розумної наполегливості, вимогливості;
- певних нейродинамічних і характерологічних властивостей: сили, врівноваженості, рухомості нервово-психічних процесів, контактності, розсудливості, педагогічного оптимізму, гуманності, об'єктивності в оцінці учнів і самооцінці.

Специфіка педагогічної діяльності, з одного боку, зумовлена її загальними особливостями та вимогами, а з іншого – впливом соціально-економічних умов нинішнього етапу розвитку нашого суспільства [8]. Праця вчителя відзначається такими особливостями, як складність, динамічність, багатоаспектність, поліфункціональність і творча спрямованість; в її структурі виділяють три основні ділянки: конструктивну, організаційну і комунікативну [12].

Сутність педагогічної діяльності полягає у неперервному процесі розв'язання вчителем нескінченного ряду педагогічних завдань, спрямованих на досягнення загальної мети – формування особистості учня, його світогляду, переконань, свідомості, поведінки [9].

Загальновідомо, що педагогічна діяльність характеризується високими емоційними навантаженнями, регулярно переветою, постійними стресовими ситуаціями. Її відносять до найбільш емоційно напружених видів праці [5], [14]. На думку деяких дослідників, за ступенем напруженості навантаження вчителя є в середньому більшим, ніж у менеджерів і банкірів, генеральних директорів та президентів асоціацій (саме тих, хто безпосередньо працює з людьми). Праця шкільного вчителя зумовлює подвійне навантаження – і професійно-педагогічне, і управлінське, а це потребує від нього не тільки інтелектуальних, але й величезних емоційних та фізичних витрат. До того ж учителі – це, як правило, жінки, і до вказаного необхідно ще додати й обов'язки матері, дружини, хазяйки дому [5].

Негативні для професійного становлення вчителів явища

Вчителі як професійна група відрізняються дуже низькими показниками фізичного й психічного здоров'я. Причому ці показники знижуються водночас із збільшенням стажу роботи в школі. Наслідком згаданої вище підвищеної стресогенності педагогічної діяльності, за даними різних дослідників, у багатьох учителів стає підвищення тривожності, фрустрованості, дратівливості, втоми, часті головні болі, виникнення безсоння, “синдром емоційного вигорання”. Значна частина вчителів (у відсотковому відношенні) страждає хворобами стресу – численними соматичними і нервово-психічними хворобами [5], [8].

Багато вчителів зазнають інтелектуальних, емоційно-вольових, особистісно-професійних та інших психологічних труднощів, наявність яких зумовлює відставання практики їх професійної діяльності від нових вимог. Також негативно на діяльності учителів позначаються конфлікти, що постійно виникають у педагогічному процесі: між учителями, вчителями та учнями, вчителями та адміністрацією навчального закладу [12]. Дослідники відзначають велике поширення у вчителів таких негативних явищ, як соціальна дезорієнтація та дезадаптація, що зумовлено низьким матеріальним забезпеченням, побутовими труднощами, невизначеністю та повсякденною рутиною [8].

Проте, найбільш негативними для професійного становлення вчителів явищами, безумовно, є різноманітні професійні деформації та синдром “професійного (чи емоційного) вигорання”.

Професійна деформація вчителя виявляється у вигляді намагання маніпулювати людьми, властолюбності, авторитарності, ригідності, некритичності і справляє негативний вплив на професійну діяльність педагога.

Найбільш поширеними професійними деформаціями педагога, за Е.Ф. Зеєром, є: 1) агресія педагогічна; 2) авторитарність; 3) демонстративність; 4) дидактичність; 4) догматизм педагогічний; 5) домінантність; 6) індиферентність педагогічна; 7) консерватизм педагогічний; 8) рольовий експансіонізм; 9) соціальне лицемірство; 10) поведінковий трансфер [6].

Також ще, близько до вищенаведеного, називають такі деформації: спрощений підхід до проблем, категоричність суджень, повчальна манера спілкування, намагання все зводити до простих схем, узагальненість у сприйнятті людей, зниження почуття гумору [10].

В дослідженнях М.В. Борисової було встановлено, що емоційне вигорання в педагогів зумовлюється, насамперед, такими індивідуально-особистісними особливостями, як розузгодження у емоційно-вольовій сфері (неможливість реалізації у професійній діяльності життєвих смислоутворюючих цінностей і значущих особистісних властивостей, типів поведінки і бажаного способу дій) та високий рівень нейротизму. Ці особливості є системними детермінантами виникнення і розвитку емоційного вигорання в педагогів, серед яких: невміння контролювати емоційний стан, нерозвинутість навичок моделювання значущих для досягнення цілі умов, програмування своїх дій, недостатня гнучкість саморегуляції. Також до таких чинників належать: незадоволеність стосунками у колективі, рівнем автономності у діяльності, стимулюванням праці, перспективами професійного зростання і характером включення в управління [1].

В роботі Т.В. Зайчикової детермінанти синдрому “професійного вигорання” було більш структуровано. Показано, що значне поширення серед педагогів даного синдрому зумовлюється специфікою професійної педагогічної діяльності (відповідальність за розвиток підростаючого покоління, активна міжособистісна взаємодія, підвищена емоційна напруженість, недостатня соціальна оцінка тощо). Автором побудовано *модель детермінант виникнення синдрому “професійного вигорання” у вчителів*, яка включає: 1) соціально-економічні детермінанти (економічна нестабільність; складні політичні процеси; інтенсифікація професійної діяльності; соціальний статус професії; рівень соціального захисту; рівень оплати праці в даній галузі тощо);

2) соціально-психологічні детермінанти (бажання працювати в обраній організації чи сфері діяльності; ставлення співробітника до взаємин у колективі; фактори ефективності праці; мотиви праці; конфліктність колективу; задоволеність життєдіяльністю колективу тощо); 3) індивідуально-психологічні детермінанти (особистісні: рівень тривожності, агресивності, фрустрованості, ригідності, рівень суб'єктивного контролю тощо; соціально-демографічні та професійні: вік, стать, стаж професійної діяльності, сімейний статус тощо) [4].

Особливості різних етапів професійного становлення вчителів

Як показали наші попередні дослідження [11], розвідки, які були здійснені С.В. Яремчук [15] та ін. авторами, на етапі професійної підготовки майбутніх вчителів існують певні негативні тенденції. Вони, насамперед, стосуються особливостей формування мотиваційної та інформаційної готовності студентів до педагогічної діяльності.

У майбутніх вчителів зафіксовано відсутність яскраво вираженої спрямованості на педагогічну професію [15]. Її у наших дослідженнях, тільки 14% студентів впевнені, що вони будуть працювати вчителем. Ще 25% вказують, що “напевно будуть” (разом – 39%). “Ще не вирішили” – 31%. І цілих 30% студентів, опановуючи педагогічну професію, зазначають, що вони за нею працювати “не будуть” чи “скоріш не будуть”. Це є дуже тривожною тенденцією, оскільки не може йти мови про набуття готовності до професії, коли людина, що її опановує, не збирається після закінчення навчання за нею працювати чи не впевнена в цьому. А кількість таких студентів склала майже дві третини [11].

Основними складовими наступного етапу професійного становлення вчителів (етапу професійної адаптації) є такі: дидактична адаптація, адаптація до виховної роботи з учнями, психофізіологічна адаптація, адаптація до педагогічного колективу школи. Адаптація молодих учителів до професійної діяльності відзначається такими особливостями:

а) включенням у нову систему діяльності, що характеризується принциповими відмінностями від попереднього періоду життя. Виникненням необхідності оволодіння новим алгоритмом дій, який до того ж відрізняється принципово іншою спрямованістю. Принципово змінюються організаційні характеристики, зокрема: змінюється робоче навантаження, істотно розширюється спектр дій, збільшується кількість параметрів, які утримуються у сфері актуальної свідомості, змінюється система контролю над діяльністю;

б) включенням у нову систему соціальних відносин, що насамперед супроводжується зміною рольової позиції. Особливості цієї позиції полягають у: зміні референтної групи; здійсненні взаємодій у різних “площинах”, у кожній з яких молодий учитель часто вимушений грати різні соціальні ролі;

в) звиканням до нового середовища, що потребує іншого життєвого ритму [12].

У вчителів-початківців у перший рік роботи часто спостерігається різке падіння самооцінки, що супроводжується стійким зниженням упевненості в собі, низькою задоволеністю працею, зниженням мотивації до професійної діяльності і навіть відмовою від неї. Саме молоді вчителі часто виявляються неготовими до конструктивного вирішення шкільних конфліктів [10].

І.Ю. Зубковою було встановлено, що молодого вчителя здебільшого характеризує гуманістично-ділова орієнтація, здатність відстоювати свою думку, якщо це важливо для досягнення загальної мети. Він орієнтується на спільну діяльність, хоча уникає виконання конкретних завдань, конформний. Більше всього молоді педагоги цінують моральні, інтелектуальні та комунікативні якості. Молоді респонденти за результатами визначення популярності соціальних ролей віддали пріоритет сімейно-етичним ролям, тісним родинним та дружнім стосункам. Досвідченим вчителям притаманна орієнтація, передусім, на свій предмет. Вони відходять від спільної діяльності в підколективі і орієнтуються на індивідуальну роботу, а в професійній кар’єрі мають орієнтацію на кон’юктуру або схильні до ретроорієнтації [7].

Одним із найбільш вагомих дезадаптаційних факторів, що несприятливо позначаються на професійному становленні вчителів, безперечно, є незадовільне матеріальне забезпечення [8]. Для вчителів характерний порівняно підвищений рівень соціальної фрустрованості та тривожності. До найбільш фрустраційних факторів належать (в порядку зменшення): матеріальний стан, сфера медичного обслуговування, становище в суспільстві (державі), можливість проводити відпустку, житлово-побутові умови, сфера послуг і побутового обслуговування, можливість вибору місця роботи, проведення дозвілля, власне становище в суспільстві; найменш фрустраційними факторами є: взаємини з учнями, друзями і найближчими знайомими, колегами, адміністрацією, дітьми і батьками, зміст роботи в цілому.

Також нашими попередніми дослідженнями було встановлено, що:

- у вчителів із віком погіршується самооцінка самопочуття та працездатності, зростає кількість ознак втоми, які більше пов'язані із станом здоров'я, – погіршення самопочуття та зниження працездатності, і зменшується кількість ознак втоми, що пов'язані з професійним рівнем та професійною адаптованістю, – погіршення уваги, підвищення дратівливості, нестійкість настрою та байдужість до роботи;
- зі збільшенням віку в учителів неухильно зростає кількість захворювань опорно-рухової, серцево-судинної та нервової систем, погіршується зір;
- з віком у вчителів знижується показник життєвої задоволеності і, натомість, зростають показники, що характеризують професійну сферу – зацікавленість у роботі (мотивація), задоволеність від неї, професійний рівень; для молодих учителів більш фрустраційними є фактори, які безпосередньо пов'язані з професійною діяльністю, а для досвідчених – соціально-економічні фактори;
- у молодшого покоління вчителів наявні більші адаптаційні можливості в соціально-психологічному і психофізіологічному аспектах, а у старшого – в професійному.

Практичні підходи та заходи щодо сприяння професійному становленню вчителів

Зважаючи на підвищену стресогенність педагогічної діяльності, збереження здоров'я вчителів, захист їх від стресів, профілактику виникнення у них негативних емоційних станів, забезпечення їх професійного довголіття, науковці відносять до найбільш пріоритетних завдань [5], [7], [12].

Із робіт у даному напрямку можна виділити дослідження: А.М. Веремчук, спрямовані на розвиток професійної рефлексії вчителів ще під час їхньої професійної підготовки [2]; Н.Р. Вітюк, спрямовані на конфліктологічну підготовку майбутніх педагогів [3]; І.Ю. Зубкової, спрямовані на цілеспрямоване формування цілісного Я-образу вчителя-професіонала та підвищення ефективності його педагогічної діяльності [7]; Т.В. Зайчикової, спрямовані на профілактику та подолання синдрому “професійного вигорання” у вчителів [4].

У наших попередніх дослідженнях [8] було визначено такі основні напрями (завдання) роботи, спрямовані на оптимізацію адаптаційних можливостей вчителів:

- підвищення у вчителів зацікавленості в роботі (мотивації) та задоволеності від неї;

- стимулювання вчителів до підвищення професійного рівня;
- сприяння встановленню добрих стосунків між учителями, вчителями та шкільною адміністрацією, вчителями та батьками учнів;
- зниження рівня соціальної фрустрованості вчителів;
- підвищення працездатності вчителів;
- поліпшення матеріального стану вчителів.

Зокрема, серед заходів, які можуть сприяти підвищенню у вчителів професійного рівня, зацікавленості в роботі та задоволеності від неї, можна назвати: 1) різноманітні види матеріального заохочення (підвищення заробітної плати, премії тощо), які перебували у прямій залежності від якості їх роботи; 2) професійні заохочення – підвищення кваліфікаційної категорії, участь у різних професійних конкурсах, можливість пройти ефективне стажування, в тому числі і за кордоном, тощо; 3) моральні заохочення – нагороди почесними відзнаками, дипломами, званнями тощо.

Конкретні заходи щодо поліпшення стосунків між учителями, вчителями та шкільною адміністрацією і батьками учнів мають визначатися, в першу чергу, виходячи із особливостей цих стосунків, що склались у певній школі. Серед загальних заходів, які можуть цьому сприяти, можна назвати проведення неформальних зустрічей, зборів, неформальне шефство досвідчених учителів над молодими, більшу відкритість різних заходів шкільної адміністрації для педагогічного колективу і батьків учнів, колегіальне вирішення різноманітних проблем шкільного життя, постійні взаємовиручка та взаємодопомога між учителями тощо.

При визначенні заходів, спрямованих на зниження рівня соціальної фрустрованості вчителів, необхідно виходити із встановлених найбільш фрустраційних для них факторів, які переважно тісно пов'язані між собою: матеріальний стан, сфера медичного обслуговування, недостатні можливості для проведення відпустки, житлово-побутові умови, сфера послуг і побутового обслуговування, можливість вибору місця роботи, проведення дозвілля, власне становище в суспільстві.

Наприклад, значно б знизило рівень соціальної фрустрованості вчителів підвищення їм заробітної плати. Бо, крім зниження їх невдоволеності своїм матеріальним станом, це також повинно знизити їх невдоволеність можливістю проводити відпустку й дозвілля, власним становищем у суспільстві та ін.

Зважаючи на переважно поганий стан здоров'я педагогічних працівників, розв'язувати цю проблему необхідно, починаючи з

державного рівня. Наприклад, організацією медичних установ, які б спеціалізовано займались лікуванням і профілактикою захворювань у вчителів.

Підвищення працездатності вчителів може досягатися залученням їх до здорового способу життя, занять фізичною культурою і спортом, позбавленням від шкідливих звичок, загальним раціональним плануванням та організацією навчального процесу в школі тощо.

Окрім того, зважаючи на встановлені вікові особливості, для вчителів старшого віку необхідно приділяти більше уваги: заходам оптимізації працездатності, профілактиці виникнення ознак втоми, які більше пов'язані зі станом здоров'я (погіршення самопочуття та зниження працездатності), підвищенню життєвої задоволеності, зниженню впливу негативних соціально-економічних факторів. Для молодих учителів необхідно приділяти більше уваги: профілактиці виникнення ознак втоми, які пов'язані з недостатнім професійним рівнем (погіршення уваги, підвищення дратівливості, нестійкість настрою та байдужість до роботи), підвищенню професійного рівня, мотивації до роботи та задоволеності від неї, зниженню впливу негативних факторів, які пов'язані з професійною діяльністю. З самого початку професійної діяльності вчителям слід приділяти увагу профілактиці захворювань опорно-рухової, серцево-судинної та нервової систем, органів зору.

Отже, підводячи підсумок статті, можна зробити **висновок**, що сприяння професійному становленню вчителів має ґрунтуватися на врахуванні загальних вимог і особливостей педагогічної діяльності, різноманітних негативних для їх професійного становлення явищ й використанні адекватних певному етапу становлення і наявній проблемі практичних підходів та заходів сприяння професійному становленню.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методично обґрунтованих підходів щодо сприяння професійному становленню фахівців у різних професій типу "людина-людина".

Список використаних джерел

1. Борисова М.В. Психологические детерминанты феномена эмоционального выгорания у педагогов // *Вопр. психол.* – 2005. – № 2. – С. 96 – 104.
2. Веремчук А.М. Умови формування професійної рефлексії майбутніх вчителів // *Актуальні проблеми психології.* – Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експерименталь-

- на психологія / За ред. С.Д. Максименка. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2007. – Вип. 6. – С. 52 – 60.
3. Вітюк Н.Р. Психологічні особливості конфліктологічної підготовки майбутніх учителів // Актуальні проблеми психології. – Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. / За ред. С.Д. Максименка. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2007. – Вип. 7. – С. 68 – 75.
 4. Зайчикова Т.В. Соціально-психологічні детермінанти синдрому “професійного вигорання” у вчителів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України. – К., 2005. – 20 с.
 5. Зборовская И.В. Саморегуляция психической деятельности учителя // Прикладная психология. – 2001. – № 6. – С. 55 – 65
 6. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебн. пособие / Э.Ф. Зеер. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательский центр “Академия”, 2007. – 240 с.
 7. Зубкова І.Ю. Динаміка Я-образу вчителя-професіонала: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2001. – 20 с.
 8. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: Монографія / О.М. Кокун. – К.: Міленіум, 2004. – 265 с.
 9. Максименко С.Д., Щербан Т.Д. Професійне становлення молодого вчителя: Навч. посіб. для студ. пед. вузів. – Ужгород: Закарпаття, 1998. – 105 с.
 10. Психологическое обеспечение профессиональной деятельности / Никифоров Г.С., Дмитриева М.А., Корнеева Л.Н. и др. / Под ред. Г.С. Никифорова. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1991. – 152 с.
 11. Психофізіологічне забезпечення готовності студентів до педагогічної діяльності: Монографія / За ред. О.М. Кокун. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 296 с.
 12. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психологічна структура педагогічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2000. – Ч. 2. – 231 с.
 13. Табачек І.В. Формування та розвиток особистості сучасного вчителя: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.10 / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2005. – 20 с.

14. Ширманова О.В. Эмоциональная напряженность учителя и студента: взаимосвязь физиологических и психологических показателей // Психол. журн. – 2002. – Т. 23. – № 2. – С. 88 – 99.
15. Яремчук С.В. Формування професійно-психологічної спрямованості особистості майбутнього вчителя: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1999. – 20 с.

The results of author's theoretical and empirical researches of the concerning psychological features of the teachers' professional becoming are stated in the article.

Key words: professional becoming, teacher, pedagogical activity.

Отримано: 11.12.2009

УДК 37.015.3

Л.Д. Король

Діагностика формування національного характеру у студентів

У статті визначено критерії, показники та рівні сформованості національного характеру у студентів, а також представлено результати емпіричного вивчення досліджуваного феномена.

Ключові слова: діагностика, національний характер, емпіричне вивчення, дослідження, феномен, явище.

В статье определены критерии, показатели и уровни сформированности национального характера у студентов, а также представлены результаты эмпирического изучения исследуемого феномена.

Ключевые слова: диагностика, национальный характер, эмпирическое изучение, исследование, феномен, явление.

Постановка проблеми. Питання формування національного характеру у студентів набуває особливої актуальності на сучасному переломному етапі історії та розвитку українського суспільства. Осмислення подібної проблематики може стати поштовхом до консолідації української нації, вирішення проблем глобалізації та інтеграції України у світову спільноту.